

Gyulay Endre

EGY KORÁT ISMERŐ EMBER

Úgy gondolom, ha az ő alakját az ember szeretné megérteni nem lehetne jobbat mondani, mint hogy ismerte a korát és felelősséget érzett ezért a nemzetéért. Ha fiatalabb korát nézem, mielőtt miniszter lett, akkor azt kell mondanom, hogy ő is utazott. De nem azért utazott, hogy szórakozzon. – Más nagyurak elmentek bárokba, mulatókba. – ő tanulni ment. Jegyzetelt, szétnézett, érdeklődött. Gyűjtötte magába mindazt, amit azután később föl tudott használni. Halálakor Glattfelder püspök írta: „Meggzúnt alkotni a szellem, amelyről szerte az országban a szívek és a kövek fognak beszélni.”

Klebelsberg halála után, az akkori egyetemi rektor, Széki Tibor a következő doktori köszöntést mondta: Önök is a mai doktorrávatásukat elsősorban neki köszönhetik, és emlékeznünk kell azért, hogy visszaidézzék képzeletünkbe az ő rendkívüli tehetségét és erényeit, azokat példaképként magunk elé állítva erőt és biztatást nyerjünk a további munkára és küzdelemre. Az ő példaadása, az ő marandó emléke pedig az, hogy úgy kell dolgozni a magyarságért, úgy kell építeni és alkotni, úgy kell szeretni a hazát, ahogy ő tette. Hányszor hallottunk az ajkairól elhangzani egyik könyve mellé írt jelmondatát: »Illúziókban nem szabad élni, ideálok nélkül nem lehet élni.« Eszményekre, nagy célkitűzésekre van szükségünk – hangoztatta mindig – mert a gyalogjáró, de szárnyaszegett pesszimizmus fölléphet ugyan a bölcsesség vagy a józanság álarcában, de a tönkszélére jutott nemzetnek nem adhatja meg azt a lelkiületet, ami nélkül nincs erőfeszítés. Nagy erőfeszítések nélkül pedig sincsenek nagy eredmények.

Valóban az ő nagy erőfeszítései indították Szegeden a nagy-Szegeddé fejlődés útját. Az ő nagy erőfeszítései emeltek itt oltárt Isten dicsőségére, alapozták meg egyetemünket. Az ő nagy erőfeszítései szolgálták százféle vonatkozásban a kultúra fejlődését, ezen emberi boldogulás szent eszméit.”

Valahol ez a nagy erőfeszítés, nagy látás, nagyot gondolás... de nem egy elképzelhetetlen vonatkozásban, hanem egy olyan eszmeiséggel, amelyik nagy erőfeszítésekkel megvalósítható.

Klebelsberg két beszédéből idézek.

A Nemzeti Újságban, 1925 áprilisában jelent meg: „A magyar közvélemény még a közelmúltban is könnyen felejt, s mivel pár év óta konzervatív uralom alatt álló, mely a vagyoni és társadalmi rendet tiszteletben tartja. A legtöbb ember azt hiszi, hogy az természetes, és hogy a dolgot nem is folytathatnánk másként. Pedig a parlamenti formának a lényege éppen abban áll, hogy a mindenkori közhangulathoz alkalmazkodik. A közhangulat pedig Európa-szerte ugyanazon változó, akár csak tavasszal az időjárás... (Itt felsorol néhány országot... Franciaország, stb.)

Óriási tájékozatlanság és naivitás kell ahhoz, hogy azt képzeljük, hogy a háborúban kisarjadzott világ bajokkal szemben nyolc millió lefegyverzett magyar, Európa közepén, teljesen el tudja magát szigetelni, de saját múltunk tanulságai is a legnagyobb óvatosságra kell, hogy intsenek.”

Majd egy kicsit később így folytatja:

„Mindebből világosan következik, hogy a parlamentáris államhatalom nem lehet gát a szociáldemokráciával szemben, mert a kormányzati hiba, vagy véletlen szerencsétlen találkozása következtében a baloldali gondolkozás megerősödne az egyik jövő választás a legkínosabb meglepetéseket hozhatná, amely esetben éppen az államhatalom – amelyben egyesek annyira bizakodnak – kerülhetne radikális, vagy éppen szocialisztikus irányú politikusok kezébe.

A harc az egyház és a szocializmus között fog eldőlni, s az államhatalom birtoklásáért fognak a világnézetek küzdeni. De éppen a dolgoknak ez az állása óriási felelősséget hárít a magyar történelem egyházaira. Egyházainkban meg kell lenni a belső erőnek arra, hogy a tömegek további dekrisztianizálódásának gátat tudjanak vetni.

Ez a reánk nézve lét vagy nemlét kérdése, mert Magyarország egy újabb szocialisztikus rezsimet már csak közgazdasági okokból sem bírna el.

Gazdasági szervezetünk újabb összeomlása a magyar államot kitörölné az európai államok sorából. A Katolikus Egyház teljes erejét akkor képes kifejteni, ha egyrészt szervezetének béníthatatlan birtokában van... Plébániákat, püspökségeket még a radikális országok is megtűrik, de már a szerzetesrendeket rendszerint elnyomják, és a felekezeti iskolákat laicizálják. Nem is szólva az egyházi vagyon szekularizációjáról. Rettenetes az, ha egy egyház a harcot a szocializmussal szemben elveszti... – /Oroszország példáját mutatja be/. – A proletár uralom most megsemmisítő harcot folytat az orosz nép vallásossága roncsainak eltávolítása érdekében.”

A másik, egy beszéde, amelyiket a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen mondott. Megint csak egy kis részlet belőle.

„A külföldi kölcsön kapcsán újabban sok szó esett a pénzügyi szanálásról. /Ez nem a felszámolást, hanem a gyógyítást jelenti az ő szóhasználatában./Rendbe kell hozni az állam pénzügyeit, hogy zavartalan folytathassa tovább a termelést. A pénzügyi szanálásnál azonban sokkal inkább szükség van egy másik szanálásra, a magyar

nemzet lelki, erkölcsi szanalására. Ne áltassuk magunkat. A világháború, és ami nyomába következett, nem volt kedvező hatással a nemzet lelki életére (Fölsorol dolgokat, pl. világháború, ahol az emberek ölésre, pusztításra buzdítanak, stb.)

Nem szégyen az, ha őszintén kimondjuk, a magyar nemzet lelke beteg, mert egész Európa beteg ettől a rettenetes világháborútól, és ennek következményeitől.

Nem csak pénzügyi, hanem lelki szanalásra is szükségünk van, de a lelki szanalásnak nem külföldi kölcsön az eszköze. Ennek gyógyszereit egészen máshol kell keresni, s ennek leghatásosabb gyógyszere a katolicum.

Nem destrukcióról, hanem konstrukcióról kell beszélni. Forduljunk a rekonstruktor felé, aki nem más, mint Krisztus”.

Mit várhatunk tőle? Bemutatja a népvándorlást, ami végigkísérte Európát, de éppen a kereszténység az, amely átmenti a kultúra értékeit. A harminc éves háború alatt elpusztul a szomszédainkban minden.

„Az államok alkotó munkára, szellemi és pénzügyi okokból alkalmatlanná váltak, de az államok helyett helytállott az egyház. Egymásután keletkeztek a hatalmas barokk székesegyházak, kolostorok, kollégiumok, iskolák.

Később is helytállt a Magyar Katolikus Egyház. Hatalmas vagyona támaszkodva, az intézmények egész sorát létesítette. Ezeknek az intézményeknek áldásos működésére nyúlik vissza mai műveltségünk nagyobb része.

A történelem azt tanítja, hogy az állam nem tud vagyont konzerválni. Ahol szekularizációk voltak, az egyháztól elvett vagyon a legrövidebb idő alatt elporlott, elenyészett. Elkótyavetyélték, s ma ott vagyunk, hogy se pénz, se posztó.

Az egyház ellenben össze tudja tartani a vagyont, és a veszély órájában segítségére siet a nemzetnek.

Mi lenne a magyar tanüggyel a katolikus vagyon nélkül. Pl. mi lenne a közép-oktatásunkkal a szerzetesi, és más katolikus gimnáziumok nélkül?

Minden győztes politikai doktrína azt követeli, hogy az iskolában a tanítás szellemében is érvényesüljön. Ide-oda ráncigálják az iskolát. Ami az egyik rendszer alatt színigazság, a másik alatt megtorlandó bűn. A következetes munka az, ami a sikerhez éppen a tanügy terén nélkülözhetetlen előfeltétel, s amely állandóságot az egyház tökéletesen garantálja.

Mily végzetes lenne a magyar nemzetre, ha egyszer a magyar kultuszminiszter arra ragadtatná magát, hogy szekularizálódjon és laicizáljon, hogy a magyar történelmi egyházak kezéből kicsavarja az iskolát. Nem kényszerítünk senkit hivatásos iskolába, de azoknak a szülőknek, akik gyermekeiket katolikus nevelésben akarják részesíteni, ennek útját mindig létre kell hozni.

A magyar nemzet ma kálváriát jár és szimbolikus, hogy a kálvária-utak végén mindig ott van Krisztus, őhozzá vezet az út.”

Még egy pár mondat...

„Ellenkezőleg, hívom Magyarországot lelkészkedő papságát, hívom a szerzeteseket,

a szerzetes tanárt a gimnáziumokba és a magyar apácát az iskolákba és a klinikákra. Jöjjenek, fogjunk össze, vállat vállhoz vessünk. Mentsük meg a magyar művelődést. Adja Isten, hogy úgy legyen.”

Így látja Klebelsberg 1925 tájékán a magyar valóságot, ebbe próbálja belevinni az egész gondolkodásmódot, és így állítja be az iskolareformot, így indítja el tulajdonképpen, ami az egész művelődésben, a művelődéskultúrának a kibontásában van.

Egyik kortársa mondja Klebelsbergéről: „Közel sem volt ötletember, mint ahogyan sokan gondolják. Sokszor hosszú évek tűnődésében, sok elmélkedésben leszűrt tapasztalatok fogalmazódtak meg, és érlelődtek. Ilyen sokat érlelt volt a kultúrának, mint gazdasági hatalomnak felmagasztalása is.”

Klebelsberg pedig, még egyszer őt idézve, ezek után már nem érezzük frázisnak ami következik:

„Uralkodó gondolat legyen a népiskola érdekében kifejtendő tevékenységben a nemzeti eszme ápolása mellett az, hogy ma a magyarság legnagyobb problémája a példátlan megélhetési válság leküzdése.

Minél súlyosabb lesz az élet nyomora, annál inkább fel kell fegyveroznünk a magyar nemzetet azokkal a gazdasági szakismeretekkel, amelyekre a létért való küzdelemnek szüksége van. A gazdasági oktatás gondolatát bele kell vinni a mindennapi iskolába is. Erőteljesen ki kell domborítanunk a mindennapi iskolában és meg kell építenünk a közép- és gazdasági szakoktatás hatalmas rendszerét.”

S csak ízelítőt abból, hogy mennyire jól látta azt, amit évtizedekkel később próbáltak megvalósítani (mert neki nem sikerült).

Klebelsberg neonacionalizmusának pedagógiai lényege, a reális nemzeti önismerteten, józan nemzeti önértékelésen nyugvó, megalapozott nemzeti önbecsülés. Ezt írta ki az emberi tevékenységről saját maga és az egész nemzet együttes felemelkedése érdekében. Ezért éppen a tevékenységre felkészülő modern, európai szintű oktatási, nevelési rendszerre van szüksége az országnak, hogy továbbra is megőrizhesse európai kultúráját, melynek itt a Kárpát-medencében ezer év óta letéteményese, tervezője, terjesztője.

A tanügyi feladatokat végigkutatja, és három nagy szintet vesz figyelembe.

Az első, és ez a középosztály, középkáder... a polgári iskola és a gimnázium.

A polgári iskoláknál és gimnáziumoknál megalakul az ő idejében a reális és a nem reális, a latin és az egyéb szakokra fölkészítő (műszaki rajz, technika, egyéb) tehát a kettéválás, hogy milyen irányba próbálja majd vinni magát... de mind a kettőnek van egy alapműveltség-adása, amelyik valóban művelté, kultúremberré teszi. Az a középosztály, amelyikből kiugorhat majd a vezető réteg is, és amelyik alkalmas arra, hogy a maga szakmai tudásával bármilyen irányban képes és kész lehessen fejlődni.

Ehhez a középosztályt, a polgárt veszi figyelembe, s amelyik már a gimnáziumba nem jut. A gimnáziumokat a megyeszékhelyekre tervezi, de a járási székhelyekre is.

lyeken kell, hogy legyen egy-egy polgári iskola, ahol egy általános (elemi) iskolából kinőve, már olyan műveltséget kap, amelyikkel (bocsánat a szóért) nem sült-paraszt lesz, hanem már olyan gondolkozással fölkészült ember, aki kész, és képes megvalósítani a műveltsége folytán azt a művelt, kultúrált világot, helyesebben országot, amelyik valóban beleolvadhat Európába, maradhat Európában.

A második lépés. Nagyon komolyan próbálja meggondolni, hogy a parasztságnak, akik polgári iskolába nem jutnak, akiknek lényege a föld, ne „buta paraszt” legyen, hanem olyan képzett ember, amelyiknek nem kell tíz vagy húsz kilométert megtenni, hogy az elemi iskolát kijárja, és hogy ne legyen írástudatlan analfabéta, hanem adjunk neki lehetőséget.

Így épülnek meg az iskolák tanítólakásokkal. Nagyon reálisan gondolkozva kis kert is kell, ahol alapvető dolgait megtermelheti, de ugyanakkor alapvető dolog, hogy a gyerekeket is bele lehet vinni. – Nézd csak meg, hogy a tanító bácsi mit termelt. Anyuka is, meg apuka is eljön megnézni, és egy kulturált gazdaságot lehet lassanként kifejleszteni.

És a harmadik szintre is komolyan gondol, hogy olyan egyetemi fölépítettség legyen az országnak, ahol nagyon komolyan veszik a szakmai tudást és ebben a szakmai tudásban mindenféle vezető rétegben – legyen az gazdasági, pénzügyi, államigazgatási, jogi, orvosi, stb., olyan szakember-képzés legyen, amelyik fölveszi a versenyt Európával. Akár a szegedi, akár a pécsi, akár a többi egyetemnek az elhelyezése azt hiszem, hogy erre valóban példát ad, példát mutat.

Eltervezi pl. a nyolc osztályos elemi, ahol a hetedik és nyolcadik osztály már szakosított osztály. A földművelési, állattenyésztési, ipari, egyéb dolgokra való fölkészítést megtalálom. „...sem az egyes iskolaügyi, sem a hivatalos tantervekben nem tüntették fel követelményként, hogy az adott iskolatípusokban – akár állami fönntartású iskoláról van szó, akár nem – az oktatásnak és nevelésnek hazafias, magyar nemzeti szellemben kell élnie, sem az, hogy az oktatás-nevelés vallásos alapon történjen.”

Először Klebelsberg iskolaügyi törvényeiben jelennek meg ezek a kitételek, követelmények. A gimnázium feladata a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben általános műveltséghez juttassa. A leány-középiskola a tanulót vallásos erkölcsös nemzeti szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa. Klebelsberg miniszternek is része volt abban az 1926-ban hozott törvénynek létrejöttében, amelyik március 15-nek nemzeti ünneppé nyilvánításáról szól. Ezekre a nyilvános ifjúsági ünnepekre előírást ad. Gondol a sportra, gondol a könyvtárra, gondol a lakásokra, gondol a külföldön lévő kultúrközpontokra, ahol részben bemutatják a magyar kultúrát, részben ott növendékek tanulnak.

Nagyon fontosnak érzi a polgári és a nem polgári iskolai tanárképzést, és annak reformját. Nem elégszik meg azzal. Főlemeli az óvónőképzést egy évvel, főlemeli a tanító- és tanárképzést egy évvel. Megalapítja pl. Szegeden is a tanítóképzőt. Főisko-

lát indít el. „Ha egy nemzet értelmetlen tömegekkel áll ki a gazdasági versenybe, abban reménytelenül el fog bukni. A magyar kultúrpolitikának egyik legfőbb feladata tehát az, hogy a széles néprétegek, a magyar tömegek értelmi szintjét emelje. Minden művelt állam iskolarendszerében találunk olyan iskolákat, amelyek a népiskolánál több műveltséget, de a főiskolai tanulmányokra előkészítő középiskoláknál kevesebb, és inkább gyakorlati irányú általános műveltséget iparkodna közvetíteni. Ehhez az iskola Magyarországon a polgári iskola.” – írja.

A polgári iskolák rendezésével összefüggésben kívánta megoldani a polgári iskola tanárképzésének helyzetét is. 1926-ban látja elérkezettnek az időt a tanárképzés reformjára, a főiskola címének és jellegének rendezésében. A 9. §-ban rögzített kultuszminiszter felhatalmazást ad hogy rendeletileg szabályozhassák a főiskolai tanárképzést és képesítést.

Elképzelései a következők:

- Egységesíteni kell a tanárképzést, ezzel a felekezeti befolyást csökkenteni.
- Emelni kell a képzés színvonalát és képzési időt.
- Vidékre kell helyezni az ilyen módon megreformált tanárképzést (így indul el az országban sokfelé).
- A polgári iskolai tanárképzést reformálni, s az egyetemi oktatással kapcsolatba hozni.

„A polgári iskolai tanárképzés, mely Budapesten két önálló főiskolában folyik, a főiskolának a Szegedi Egyetemmel való összekapcsolása nem csak személyzeti megtakarítást és két főiskolának az összevonását, tehát jelentékeny egyszerűsödést jelent, hanem a polgári iskolai tanárképzés színvonalát is emeli azzal, hogy az egyetemmel jut kapcsolatra. De sokat várhatunk ettől a reformtól a polgári iskolai tanárok szellemének átalakulása szempontjából is. Mint ahogy a polgári iskolai tanárok nagyobb része vidéki városokban és nagyobb községekben működik, előnyös hogy a képzésüket is vidéki, falusi környezettel bíró városokban nyerjék, ahol a jövődő működési területet jobban megismerhetik.”

Tehát elindul ez a fajta reform, elindul ez a képzés. Pl. a magyar nyelvvel együtt a földrajz, természettan, vegytan, a mennyiségtan, természettan, vegytan együtt olyan felosztásban, amiben hasznosítani tudják, s amelyekben képes elmélyedni, nem pedig ezt végeztem, és tanítok bármit, amihez éppen kedvem van.

Úgy gondolom, ha az ember ezt figyelembe veszi, akkor egy alapvető dolgot világosan láthatunk, hogy megpróbál valami új iskolarendszert, kinek-kinek a maga szintjén, működéséhez, munkájához mértén, amelyekben kultúremberré válhat, amelyekben a hazafias nevelését, valláserkölcsi nevelését megkapja.

Amit az elején idéztem, hogy hogyan képzeli el az országot, és mire akarja építeni, tulajdonképpen az iskolákon keresztül indítja el és próbálja bemutatni. Nagyon

sokirányú a tevékenysége ezen kívül is. Nagyon komolyan veszi az Alföldnek a föl-emelését, és embermóddhoz juttatását az ott élő embereknek. Nagyon sok olyan könyvtárat, népkönyvtárat, összejövetelekre alkalmas helyet alakít ki, ahol az emberek egymásra találhatnak. Nem elszigetelt világban élnek csak, hanem valami közösségi életük van, és bizonyos benyomásokat kaphatnak egymástól.

A maga vallásos élete nagyon elrejtett volt, de nagyon világos. Megnyilatkozásaiban pedig világosan látszik, hogy az egész szellemisége tulajdonképpen ebből az istenhitből, felelősségtudatból indul ki.

Csak egy dolgot emelnék ki: Harangzúgás közepette indult meg a Dóm téren az ünnepi menet. Klebelsberg vezette az alkotók menetét. Mellette haladtak a Dóm és a tér építő művészei, a Szegedi Művelődési Központ vezetője Dohnányi, utána a többi alkotók, festők, szobrászok, iparművészek, előmunkások hosszú menete, az utolsó napszámosig. Mind, mind valamennyien, akik részt vettek a közös nagy munkában, akiket mint alkotótársait vezetett az államfő elé.

A tér árkádjai alatt helyezte el a magyarság panteonját.

Azt mondja Glattfelder: „Nézze meg bárki a szegedi dóm körül pompázó emlékcarnokot, amely unikum nem csak Magyarországon, hanem messze földön, s ha a tájékozatlan kritika azt súgja fülébe, e pompa mennyi pénzt emésztett meg, azt mennyivel hasznosabbra lehetett volna elhelyezni, vegye tudomásul, hogy a művészeti csoda egyedüli magyarázata a szétszórót erők egyesítése, s azokból az építményekből, amelyet városunknak, államnak, egyháznak szükségképpen fel kellett volna építenie, egy művészi lélek elgondolása és agitációja folytán több költség nélkül lesz az ország egyik látványossága és dísze, a magyar alkotó zseninek dicsősége.”

Az ünnepségek folytán fölavatták a szegedi orgonát. Klebelsberg elmegy különféle városokba, szétnéz, tanulmányoz. Eléje tesznek terveket, nem fogadja el, mert ő nagyobb, szebbet, igazit akar. És megéppül Szegeden az az orgona, amelyik akkor Európa második orgonája. Nem elégszik meg kicsivel (bocsánat, hitvánnyal). Ő a legnagyobb, legszebbet akarja, amit ki tud hozni anyagiakban, szellemiekben, mindenben.

Úgy érzem, az ő egyénisége abban példakép lehet, hogy meg kell ismernünk a korunkat, meg kell ragadni a lehetőségeinket. Nem álmokat, reális terveket! Ehhez össze kell szedni, kuporgatni minden fillérünket, és minden energiánkat – szellemit, és anyagit – hogy ezek mindjobban megvalósuljanak.

És az a nagy harc, amelyikről ő beszélt... Ma már a fogalmak nem azonosak a szociáldemokrácia, vagy igazi kommunizmus, vagy bolsevizmus... hiszen azt próbálták ki közvetlen a háború utáni napokban. Ő tehát ettől félti az országot... Mi lesz azokkal a birtokokkal, amiket az egyháztól elvettek? Melyik működik még? Ilyen víziója van, hogy szétszóródik és semmi lesz belőle... X-nek és Y-nak a zsebébe vándorol annak a haszna?...

Úgy gondolom, ez az egyéniség az, aki kell, hogy példaképe legyen benti és kinti magyarnak egyaránt, hogy ez a környezet, és ez a magyar kultúra nem veszt el, ha ilyen nagy gondolkozók, és ilyen nagy megvalósítók vannak, nagy összefogásban, nagy tervezésben. S amikor az a szerencsétlenség érte az országot, hogy a hadseregét le kell szerelni, és stb, stb... akkor olyan szerencse is éri, hogy amiről a hadviselés nem szólna, azt közigazdász kimarkolja és beteszi a magyar kultúra nagy zacskójába, zsákjába, hogy abból valami nagyszerűt alkosson.

Ezek a nagy emberek, akik az időt látják, és a pillanatot föl tudják használni... Nem a maguk zsebére, hasznára, még csak nem is a maguk dicsőségére, hanem sokkal többre.

Végül még egy-két szó feleségéről. Aktív munkatársa volt alkotásaiban is, otthontnyújtó légkört teremtett házukban. Férje halála után nehéz évek következtek. A szegedi püspök fogadta be a püspökségi székházba. Hamvas Endre püspök nőtestvéreivel élt együtt. Naponta ott volt a szentmisén, szerényen élt. Férje alkotásait az akkori újkor elfelejtette. Mindenét elvették, haláláig itt élt Szegeden. Csodálatos emlékiratait pár éve adták ki nyomtatásban. A feleség rajongásával írt ugyan, de írásából belülről is megismerhető a nagy miniszter magát nem kímélő önzetlen munkás élete.